

можность образования комплексных соединений как в твердой фазе, так и в расплаве.

SUMMARY. The interaction between fluorides of metals of composition MF_2 ($M = Ca, Sr, Eu, Ba, Pb$) and molten $NaCl-KCl$ was studied by the methods of differential thermal analysis (DTA) and X-ray phase analysis (XPA). Regular effect of melting point decreasing of $NaCl-KCl$ under the influence of MF_2 additives was observed. Solubility of MF_2 in the melt has been evaluated on the basis of thermodynamics of the exchange reactions. It has been shown that interaction and solubility of fluorides of metals in a series of $CaF_2-SrF_2-EuF_2-BaF_2-PbF_2$ should increase considerably. The possibility of formation of complexes, both in a solid phase, and in a melt has been established.

1. Делимарский Ю.К., Барчук Л.П. Прикладная химия ионных расплавов. -Киев: Наук. думка, 1988.
2. Беляев И.Н., Евстифеев Е.Н. // Ионные расплавы. -Киев: Наук. думка, 1975. -Вып. 3. -С. 153—166.
3. Беляев И.Н., Лулейко Г.Г., Налбандян В.И., Налбандян В.Б.. // Ионные расплавы и твердые электролиты. -Киев: Наук. думка, 1987. -Вып. 2. -С. 2—12.
4. Волков С.В. Малеваный С.М., Панов Э.В. // Журн.

- неорган. химии. -2002. -47, № 11. -С. 1749—1754.
5. Зинченко В.Ф., Еремин О.Г., Тетерин Г.А. и др. // Расплавы. -1995. -№ 5. -С. 44—47.
6. Пат. № 36744А України, МКІ⁷С03С3/32. -Опубл. 16.04.2001.
7. Пат. № 72729А України МПК⁷С04В35/22. -Опубл. 15.03.2005.
8. Зинченко В.Ф., Стамікосто О.В., Тарасенко С.О. та ін. // Фізика і хімія тв. тіла. -2006. -7, № 3. -С. 495—500.
9. Зинченко В.Ф., Еремин О.Г., Ефрюшина Н.П. и др. // Журн. неорган. химии. -2005. -50, № 5. -С. 748—753.
10. Душейко В.А., Зинченко В.Ф., Мустяца О.Н. // Расплавы. -1988. -№ 1. -С. 120, 121.
11. Ефимов А.И., Белорукова Л.П., Василькова И.В., Чечев В.П. Свойства неорганических соединений. Справочник. -Л.: Химия, 1983.
12. Ионова Г.В. Закономерности изменения свойств лантанидов и актинидов. -М.: Наука, 1990.
13. Кориунов Б.Г., Сафонов В.В., Дробот Д.В. Фазовые равновесия в галогенидных системах. Справочник. -М.: Metallurgia, 1984.
14. Рысс И.Г. Химия фтора и его неорганических соединений. -М.: ГНТИХЛ, 1956.
15. Бухалова Г.А., Бергман А.Г. // Журн. общ. химии. -1952. -22. -Вып. 1. -С. 23—31.

Фізико-хімічний інститут ім. О.В. Богатського
НАН України, Одеса

Надійшла 16.04.2007

УДК 546.41'42'654'824'72

Ю.О. Тітов, М.С. Слободяник, В.В. Чумак

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ П'ЯТИШАРОВИХ ПЕРОВСКІТОПОДІБНИХ СПОЛУК $A_5B_5O_{17}$ ($A = La, Ca, Sr, B = Ti, Fe$) В СИСТЕМ СУМІСНООСАДЖЕНИХ ГІДРОКСИОКСАЛАТІВ

Визначено особливості механізмів утворення п'ятишарових перовскітоподібних сполук типу $A_nB_nO_{3n+2}$ ($A = La, Ca, Sr, B = Ti, Fe, n = 5$) із систем сумісноосаджених гідроксиоксалатів. Проведено їх порівняльний аналіз із відомими механізмами утворення цих сполук із систем сумісноосаджених гідроксикарбонатів та гідроксидів.

Серед гомологічних рядів оксидних сполук з шаруватою перовскітоподібною структурою (ШПС) виділяється сімейство сполук загального складу $A_nB_nO_{3n+2}$ ($A = Ca, Sr, La-Sm, Na, Cd, Pb, B = Ti, Nb, Ta, Al, Cr, Ga, Fe, Sc, n =$ число шарів октаєдрів BO_6 у блоці — дорівнює 2—6), переважна більшість досліджених представників якого володіють цінним комплексом електрофізичних, каталітичних і нелінійно-оптичних властивостей [1, 2].

Відомо, що механізм утворення неорганічних

сполук і деякі властивості матеріалів на їх основі залежать від способу одержання. Серед різноманітних технологій і методик отримання сполук типу $A_nB_nO_{3n+2}$ слід виділити хімічний синтез як найбільш перспективний та енергозберігаючий [3—9]. У порівнянні із традиційною керамічною технологією він має ряд переваг, а саме: низькі температури синтезу, високу гомогенність, дисперсність і стехіометричність кінцевого продукту, можливість абсолютно рівномірного розподілу легуючих домішок, а також високу відтворюваність

© Ю.О. Тітов, М.С. Слободяник, В.В. Чумак, 2008

властивостей одержаних зразків. Однак проведені на цей час дослідження механізмів хімічного синтезу сполук типу $A_nB_nO_{3n+2}$ мають вибірковий, несистематичний характер, що суттєво утруднює їх порівняльний аналіз і не дає можливості встановити оптимальні умови хімічного синтезу цього класу сполук.

Аналіз відомих особливостей одержання п'ятишарових перовскітоподібних сполук $A_5B_5O_{17}$ із систем сумісноосаджених гідроксикарбонатів (СОГК) [10, 11] та гідроксидів (СОГ) [10] показав, що на відміну від тонкоблочної ($n \leq 4$) ШПС процес формування ШПС $A_5B_5O_{17}$ відбувається лише за двостадійним механізмом як при гідроксидному або гідроксикарбонатному типах осаджувачів.

Відомості про особливості утворення ШПС типу $A_nB_nO_{3n+2}$ із систем сумісноосаджених оксалатів досить обмежені і стосуються лише синтезу чотиришарового $Sr_4Nb_4O_{14}$ [12], синтез якого включає стадію утворення проміжної сполуки $Sr_5Nb_4O_{15}$, що є членом іншого сімейства сполук із ШПС загального складу $A_nB_{n-1}O_{3n}$. Дані щодо механізмів утворення п'ятишарових перовскітоподібних сполук типу $A_nB_nO_{3n+2}$ із оксалатних систем у літературі відсутні.

Метою даної роботи було дослідження особливостей механізму утворення п'ятишарових сполук $La_5Ti_4FeO_{17}$, $CaLa_4Ti_5O_{17}$ і $SrLa_4Ti_5O_{17}$ із систем сумісноосаджених гідроксиоксалатів (СОГО) та співставлення одержаних даних з вже відомими механізмами утворення цих же сполук із систем СОГК та СОГ.

В якості вихідних у роботі використані водні розчини $La(NO_3)_3$, $Ca(NO_3)_2$, $Sr(NO_3)_2$, $Fe(NO_3)_3$, $TiCl_4$ марок х.ч. Сумісне осадження гідроксиоксалатів проводили за розробленою авторами методикою у метанольно-водному розчині $NH_3 \cdot H_2O$, в який одночасно вводили водний розчин $H_2C_2O_4$ і суміш розчинів неорганічних солей вихідних компонентів. Зазначена методика простіше у порівнянні з відомими гідроксикарбонатними методами осадження Са-, Sr-вмісної шихти, оскільки не вимагає дотримання вузького інтервалу рН.

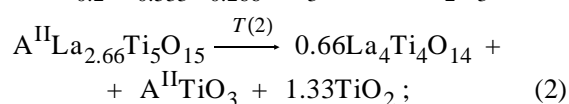
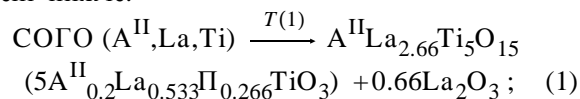
Сполуки складу $A_nB_nO_{3n+2}$ з $n = 5$ синтезували шляхом послідовної (крок 100 К, $\tau = 2$ год) термообробки шихти СОГО. Рентгенографічне дослідження полікристалічних зразків проведено на дифрактометрі ДРОН-3 ($CuK\alpha$ -випромінювання, Ni-фільтр), а термогравіметричні дослідження — на дериватографі системи Paulik–Paulik–Erdey (швидкість нагрівання 10 град/хв, еталон — Al_2O_3).

Результати рентгенографічного дослідження продуктів послідовної термообробки шихти СОГО

із співвідношенням $A^{II}: La : Ti = 1:4:5$ ($A^{II} = Ca, Sr$) показали наявність оксикарбонатів лантану в зразках, прожарених при низьких (870—970 К) температурах, що обумовлено процесами дегідратації та карбонізації гідроксиоксалатної шихти. Підвищення температури термообробки до 1070 К приводить до утворення фази із структурою типу кубічного перовскіту (ПС) та La_2O_3 (табл. 1). Аналіз співвідношення металів у шихті СОГО, складів відомих дефектних перовскітних фаз у системах $Ln_{2/3}TiO_3 - A^{II}TiO_3$, типу сингонії і величин періодів їх елементарних комірок, а також закономірностей заповнення кристалографічних позицій у структурі перовскіту [8, 13] дозволяє зробити висновок, що вищезгадана фаза із структурою типу кубічного перовскіту являє собою твердий розчин зі складом, близьким до $A^{II}La_{2.66}Ti_5O_{15}$ (80 % мол. $La_{2/3}TiO_3$ і 20 % мол. $A^{II}TiO_3$) з вакансіями в А-позиції перовскіту ($A^{II}_{0.2}La_{0.533}P_{0.266}TiO_3$). Зменшення числа вакансій у дефектній перовскітній структурі при входженні в неї атомів лужно-земельного металу за схемою $2/3La \rightarrow A^{II}$ обумовлює відносно (в порівнянні з $La_{2/3}TiO_3$) підвищену термостійкість фаз $A^{II}La_{2.66}Ti_5O_{15}$.

При підвищенні температури термообробки двохфазних (ПС + La_2O_3) зразків обох складів вище 1170 К вільний оксид лантану зникає та з'являються відбиття фази із чотиришаровою перовскітоподібною структурою, періоди елементарної комірки якої дуже близькі до таких для $La_4Ti_4O_{14}$ ($a = 0.7785(4)$, $b = 2.567(1)$, $c = 0.5525(3)$ нм) і майже постійні в усьому температурному інтервалі її існування, хоча вміст цієї фази в багатофазних зразках із ростом температури зменшується у декілька разів. Поява найбільш інтенсивних відбиттів п'ятишарових сполук $CaLa_4Ti_5O_{17}$ та $SrLa_4Ti_5O_{17}$ зафіксована при 1370 К, а подальше зростання температури термообробки вище 1570 К збільшує її кількісний вміст аж до 100 %.

Аналіз наведених вище даних температурних залежностей якісного і кількісного складу продуктів послідовної термообробки та співставлення величин періодів елементарних комірок одержаних фаз (табл. 1) дає підстави для висновку, що процес утворення $CaLa_4Ti_5O_{17}$ та $SrLa_4Ti_5O_{17}$ з шихти СОГО відбувається за рівняннями, які наведені нижче:

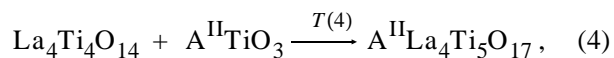
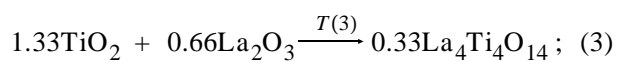

Т а б л и ц я 1

Фазовий склад продуктів та періоди елементарних комірок фаз, що утворилися внаслідок послідовної термообробки шихти СОГО *

$T_{\text{оброб}}, \text{K}$ ($\tau = 2$ год)	Співвідношення металів у шихті СОГО		
	La : Ti : Fe = 5:4:1	Ca : La : Ti = 1:4:5	Sr : La : Ti = 1:4:5
1070	ПС ($a = 0.3864(6)$) La_2O_3	ПС ($a = 0.3857(6)$) La_2O_3	ПС ($a = 0.3904(4)$) La_2O_3
1170	ПС ($a = 0.38605(2)$) $\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ ($a = 0.7769(8)$, $b = 2.571(4)$, $c = 0.5526(7)$)	ПС ($a = 0.38610(4)$) La_2O_3	ПС ($a = 0.39038(3)$) La_2O_3
1270	$\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ ($a = 0.7814(2)$, $b = 2.565(2)$, $c = 0.5542(6)$) $\text{La}_5\text{Ti}_4\text{FeO}_{17}$ ($a = 0.3922(6)$, $b = 3.131(2)$, $c = 0.5533(4)$) ПС ($a = 0.3893(3)$)	$\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ ($a = 0.7826(6)$, $b = 2.566(2)$, $c = 0.5536(7)$) ПС ($a = 0.3862(3)$)	ПС ($a = 0.39022(6)$) $\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ ($a = 0.7794(5)$, $b = 2.569(6)$, $c = 0.5547(4)$)
1370	$\text{La}_5\text{Ti}_4\text{FeO}_{17}$ ($a = 0.3918(7)$, $b = 3.123(5)$, $c = 0.5533(6)$) $\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ ($a = 0.7797(4)$, $b = 2.578(2)$, $c = 0.5541(7)$) ПС ($a = 0.3889(3)$)	$\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ ($a = 0.7774(5)$, $b = 2.558(4)$, $c = 0.5536(4)$) $\text{CaLa}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$ ($a = 0.3887(4)$, $b = 3.121(4)$, $c = 0.5521(3)$) ПС ($a = 0.3864(7)$)	$\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ ($a = 0.7807(3)$, $b = 2.573(3)$, $c = 0.5538(5)$) $\text{SrLa}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$ ($a = 0.3921(7)$, $b = 3.139(4)$, $c = 0.5538(4)$) ПС ($a = 0.3895(3)$)
1470	$\text{La}_5\text{Ti}_4\text{FeO}_{17}$ ($a = 0.3921(4)$, $b = 3.127(4)$, $c = 0.5546(4)$) $\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ (домішка) ПС (домішка)	$\text{CaLa}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$ ($a = 0.3895(3)$, $b = 3.1201(6)$, $c = 0.5518(3)$) $\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ (домішка) ПС (домішка)	$\text{SrLa}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$ ($a = 0.3918(2)$, $b = 3.134(2)$, $c = 0.5540(4)$) $\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ ($a = 0.7818(3)$, $b = 2.579(4)$, $c = 0.5536(5)$) ПС ($a = 0.38912(7)$)
1570	$\text{La}_5\text{Ti}_4\text{FeO}_{17}$ ($a = 0.3918(5)$, $b = 3.128(7)$, $c = 0.5547(8)$)	$\text{CaLa}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$ ($a = 0.3894(2)$, $b = 3.1189(5)$, $c = 0.5512(2)$)	$\text{SrLa}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$ ($a = 0.3914(3)$, $b = 3.139(2)$, $c = 0.5541(3)$) $\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ (домішка) ПС (домішка)
1670	$\text{La}_5\text{Ti}_4\text{FeO}_{17}$ ($a = 0.3916(2)$, $b = 3.131(2)$, $c = 0.5541(3)$)	$\text{CaLa}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$ ($a = 0.3892(1)$, $b = 3.1184(3)$, $c = 0.5516(3)$)	$\text{SrLa}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$ ($a = 0.3909(3)$, $b = 3.137(2)$, $c = 0.5539(4)$)

* На першому місці вказана основна фаза, інші — в порядку зменшення їх вмісту.

де $\text{A}^{\text{II}} = \text{Ca}, \text{Sr}$.

Числові значення температурних інтервалів фазових перетворень ($T(1)$ — $T(4)$) для цих рівнянь та для (5)—(8) наведені в табл. 2.

Як видно з рівнянь (1)—(4) і табл. 2, при $T > 1170$ К відбувається утворення чотиришарового $\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ внаслідок руйнування дефектного перовскіту $\text{A}^{\text{II}}\text{La}_{2.66}\text{Ti}_5\text{O}_{15}$ (реакція (2)) та взаємодії між оксидами лантану та титану (реакція (3)), які, в свою чергу, утворилися за реакціями (1) і (2). Утворення п'ятишарових сполук $\text{A}^{\text{II}}\text{La}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$ ($\text{A}^{\text{II}} = \text{Ca}, \text{Sr}$) відбувається при $T > 1270$ К шляхом твердофазної взаємодії (4) між чотириша-

ровим $\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ і $\text{A}^{\text{II}}\text{TiO}_3$ ("дорощування" п'ятого шару перовскітом $\text{A}^{\text{II}}\text{TiO}_3$).

Термогравіметричне дослідження шихти СОГО із співвідношенням La : Ti : Fe = 5:4:1 показало відсутність на дериватограмах у діапазоні температур 570—1170 К екзофектів, які можна було б віднести до кристалізації продуктів термообробки. Проте результати рентгенофазового аналізу вказують на наявність при температурі 1070 К кристалічного первинного безкарбонатного продукту на основі кубічного перовскіту та La_2O_3 (табл. 1). На підставі наведених вище міркувань склад перовскітної фази у цьому випадку є близьким до $\text{La}_{3.66}\text{Ti}_4\text{FeO}_{15}$, а за своєю природою вона є твердим розчином (80 % мол. $\text{La}_{2/3}\text{TiO}_3$ і 20 % мол. LaFeO_3) з вакансіями в А-позиції структури перовскіту — $\text{La}_{0.73}\text{Ti}_{0.27}\text{Fe}_{0.2}\text{O}_3$. Решта фазови пе-

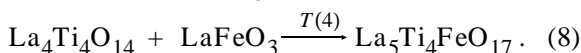
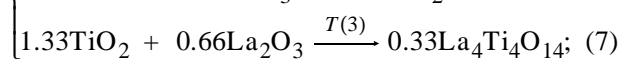
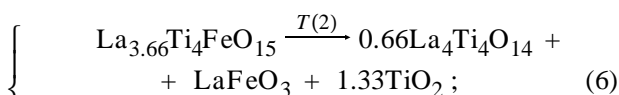
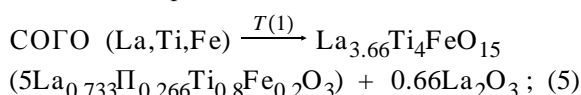
Т а б л и ц я 2

Температурні інтервали фазових перетворень ($T(1)$ — $T(4)$, К)* при синтезі $\text{La}_5\text{Ti}_4\text{FeO}_{17}$ та $\text{A}^{\text{II}}\text{La}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$ ($\text{A}^{\text{II}} = \text{Ca}, \text{Sr}$) послідовною (крок 100 К) термообробкою шихти СОГО і СОГК

Сполука	Шихта	$T(1)$	$T(2)$	$T(3)$	$T(4)$
$\text{La}_5\text{Ti}_4\text{FeO}_{17}$	СОГО	$970 < T < 1170$	$1070 < T < 1270$	$1070 < T < 1270$	$T > 1170$
	СОГК [14]	$970 < T < 1170$	$1070 < T < 1370$	$1070 < T < 1370$	$T > 1270$
$\text{CaLa}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$	СОГО	$970 < T < 1270$	$1170 < T < 1370$	$1170 < T < 1370$	$T > 1270$
	СОГК [10]	$1070 < T < 1470$	$1370 < T < 1520$	$1370 < T < 1520$	$T > 1470$
$\text{SrLa}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$	СОГО	$970 < T < 1270$	$1170 < T < 1370$	$1170 < T < 1370$	$T > 1270$
	СОГК [11]	$1070 < T < 1270$	$1170 < T < 1470$	$1170 < T < 1470$	$T > 1370$

* Відповідні хімічні реакції наведені у рівняннях (1)—(8).

ретворень при синтезі $\text{La}_5\text{Ti}_4\text{FeO}_{17}$ з СОГО також виявилась аналогічною таким при синтезі $\text{A}^{\text{II}}\text{La}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$ ($\text{A}^{\text{II}} = \text{Ca}, \text{Sr}$) із СОГО (табл. 1, 2), а їх послідовність відображена рівняннями (5)—(8). При підвищенні температури до 1170 К вільний La_2O_3 зв'язується з TiO_2 (реакція (7)), що утворився внаслідок руйнування $\text{La}_{3.66}\text{Ti}_4\text{FeO}_{15}$ на фази на основі чотиришарового $\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$, TiO_2 та LaFeO_3 (реакція (6)). Утворення п'ятишарової сполуки $\text{La}_5\text{Ti}_4\text{FeO}_{17}$ починається при 1270 К шляхом взаємодії між $\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ і LaFeO_3 (реакція (8)), а її вміст у багатофазних зразках із збільшенням температури термообробки поступово зростає до 100 % при 1570 К.

Співставлення отриманих даних та даних робіт [10, 11, 14] вказує на існування різних механізмів формування п'ятишарових сполук $\text{A}_5\text{B}_5\text{O}_{17}$ із шихти сумісноосаджених компонентів.

Зокрема, механізми формування сполук $\text{A}^{\text{II}}\text{La}_4\text{Ti}_5\text{O}_{17}$ ($\text{A}^{\text{II}} = \text{Ca}, \text{Sr}$) та $\text{La}_5\text{Ti}_4\text{FeO}_{17}$ із шихти СОГО та СОГК мають однотипний характер і включають стадії утворення первинних кристалічних продуктів (фаза із структурою дефектного перовскіту загального складу $\text{A}_{0.733}\text{Ti}_{0.266}\text{BO}_3$ та La_2O_3), проміжних продуктів (чотиришарова сполука $\text{La}_4\text{Ti}_4\text{O}_{14}$ і перовскіт ABO_3) та кінцевої стадії твердофазної взаємодії проміжних продуктів із утворенням п'ятишарових сполук загального

складу $\text{A}_5\text{B}_5\text{O}_{17}$. Таку подібність можна пояснити тим, що на початковій стадії термообробки рентгеноаморфної шихти СОГО відбувається процес її часткової карбонізації з подальшою (типовою для СОГК) послідовністю формування п'ятишарової ШПС, хоча температурні інтервали відповідних фазових перетворень при термообробці шихт СОГО і СОГК можуть суттєво відрізнятись (на сотні градусів).

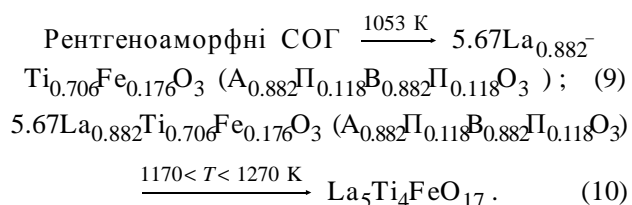
Як видно з табл. 1, 2, мінімальні температури утворення первинних безкарбонатних кристалічних продуктів із шихти СОГО досить близькі для всіх досліджуваних складів і знаходяться між 970 і 1070 К. В цьому ж інтервалі лежить мінімальна температура утворення первинних безкарбонатних кристалічних продуктів із $\text{La}, \text{Ti}, \text{Fe}$ -вмісної шихти СОГК, а аналогічні температури для $\text{Ca}, \text{La}, \text{Ti}$ - і $\text{Sr}, \text{La}, \text{Ti}$ -вмісних шихт СОГК лежать в інтервалі 1070—1170 К [10, 11, 14], що дещо вище у порівнянні із шихтою СОГО. Такі термічні відмінності викликані, очевидно, більш високою термостійкістю карбонатів лужно-земельних металів у порівнянні з їх оксалатами. Низька ж термостійкість карбонатів лантану поряд із високою реакційною здатністю оксиду заліза, очевидно, обумовлюють відносно низьку мінімальну температуру утворення дефектного перовскіту $\text{La}_{0.733}\text{Ti}_{0.266}\text{Fe}_{0.2}\text{O}_3$ із шихти СОГК (табл. 2).

Оскільки основою структури типу перовскіту є кисневооктаедричний тривимірний каркас, то одночасне розміщення різновалентних атомів у В-позиції перовскіту повинно значно сильніше ослаблювати структуру, ніж наявність таких атомів у кубооктаедричних позиціях перовскіту. Дійсно, при послідовній термообробці шихт СОГК і СОГО найвищі температури початку розкладу первинних кристалічних дефектних перовскітів зафіксовані для Ca -, Sr -вмісних зразків складу

Ca(Sr)_{0.2}La_{0.533}Pb_{0.266}TiO₃ (1170 K), а найменш термостійким виявився залізовмісний дефектний перовскіт складу La_{0.733}Pb_{0.266}Ti_{0.8}Fe_{0.2}O₃, який починає розкладатися вже при $T > 1070$ K.

Найбільш цікавим виявився факт зниження як температур початку утворення п'ятишарових сполук A^{II}La₄Ti₅O₁₇ (A^{II} = Ca, Sr) та La₅Ti₄FeO₁₇ (табл. 2), так і температур завершення синтезу A^{II}La₄Ti₅O₁₇ із систем СОГО у порівнянні із системами СОГК. Так, для одержання однофазних зразків CaLa₄Ti₅O₁₇ із СОГК та СОГО необхідні $T > 1570$ K [10] і $T > 1470$ K відповідно (табл. 1), а повнота синтезу SrLa₄Ti₅O₁₇ із шихти СОГО досягається при $1570 < T < 1670$ K (табл. 1), в той час як для одержання однофазного SrLa₄Ti₅O₁₇ шляхом послідовної термообробки СОГК необхідні температури більші 1670 K [11]. Оскільки хімічний склад проміжних продуктів, при взаємодії яких безпосередньо утворюються п'ятишарові сполуки типу A₅B₅O₁₇, незмінний для СОГО і СОГК, то можна припустити, що зазначений факт обумовлений факторами дифузійного твердофазного характеру взаємодії проміжних продуктів. Зокрема, до числа таких факторів відносяться розміри мікрочастінок проміжних продуктів, які є значно меншими у випадку використання СОГО, що, очевидно, і обумовлює більш високу активність отриманих із шихти СОГО чотиришарового La₄Ti₄O₁₄ та A^{II}TiO₃ (A^{II} = Ca, Sr) або LaFeO₃.

Крім вищеприписаного, можливий принципово інший механізм утворення п'ятишарової ШПС сполук типу A₅B₅O₁₇, що має місце при термообробці аморфної системи СОГ і який вперше був досліджений на прикладі синтезу сполуки La₅Ti₄FeO₁₇ [10]. Цей механізм включає стадію „вибухової” кристалізації лише одного проміжного первинного кристалічного продукту — фази La_{0.882}Ti_{0.706}Fe_{0.176}O₃ (A_{0.882}Pb_{0.118}B_{0.882}Pb_{0.118}O₃) із структурою дефектного перовскіту, а безпосереднє утворення п'ятишарової перовскітоподібної структури сполук A₅B₅O₁₇ відбувається шляхом упорядкування дефектів у зазначеній первинній кристалічній фазі з розбивкою її перовскітної структури на п'ятишарові перовскітні блоки:

Як видно із співставлення даних, що одержані в цій роботі, та даних роботи [10], температури

утворення первинних кристалічних продуктів при синтезі La₅Ti₄FeO₁₇ із систем СОГ та СОГО(СОГК) близькі, але відмінності мають місце вже як у способі переходу рентгеноаморфної шихти у кристалічний стан („вибухова” кристалізація для шихти СОГ та поступове утворення безкарбонатних продуктів для шихт СОГО і СОГК), так і у складі первинних кристалічних продуктів (рівняння (1)—(10)). Це дає підстави для висновку про те, що послідовність фазових перетворень при синтезі п'ятишарових сполук типу A₅B₅O₁₇ із систем сумісноосаджених компонентів визначається характером низькотемпературної взаємодії продуктів сумісного осадження, який, в свою чергу, залежить від типу використаного осаджувача. Відсутність же стадії твердофазної гетерогенної взаємодії проміжних продуктів обумовлює низькі кінцеві температури синтезу La₅Ti₄FeO₁₇ із СОГ.

Таким чином, результати проведених досліджень дозволили встановити основні риси механізму синтезу п'ятишарових сполук La₅Ti₄FeO₁₇, CaLa₄Ti₅O₁₇ і SrLa₄Ti₅O₁₇ із систем СОГО. Аналіз одержаних даних та даних про особливості синтезу зазначених сполук із систем СОГК та СОГ показав можливість реалізації (навіть для однієї і тієї ж сполуки) двох суттєво різних механізмів формування п'ятишарової перовскітоподібної структури із шихти сумісноосаджених компонентів, вибір між якими визначається хімічною природою осаджувача.

РЕЗЮМЕ. Установлены особенности механизмов образования пятислойных перовскитоподобных соединений типа A_nB_nO_{3n+2} (A = La, Ca, Sr; B = Ti, Fe; n=5) из систем совместноосажденных гидроксооксалатов. Проведен их сопоставительный анализ с известными механизмами образования этих соединений из систем совместноосажденных гидроксикарбонатов и гидроксидов.

SUMMARY. Peculiarities of formation mechanisms of five-slab perovskite-like compounds A₅B₅O₁₇ (A = La, Ca, Sr; B = Ti, Fe) from the systems of co-precipitated hydroxy-oxalates has been determined. Their comparative analysis with known mechanisms of formation of these compounds from the systems of co-precipitated hydroxy-carbonates and hydroxides is carried out.

1. Lichtenberg F., Herrnberger A., Wiedenmann K., Mannhart J. // Progress in Solid State Chem. -2001. -**29**, № 1. -P. 1—70.
2. Hwang D.W., Kim H.G., Kim J. et al. // J. catal. -2000. -**193**, № 1. -P. 40—48.
3. Щербаківа Л.Г., Мамсурова Л.Г., Суханова Г.Е. // Успехи химии. -1979. -**48**, № 3. -С. 423—447.
4. Titov Y.A., Sych A.M., Kapshuk A.A. // Inorg. Mate-

rials. -1998. -**34**, № 5. -P. 496—498.

5. Сыч А.М., Новик Т.В. // Журн. неорган. химии. -1977. -**22**, № 1. -С. 68—74.
6. Milanova M.M., Kakihana M., Arima M. et al. // J. Alloys and Compounds. -1996. -**242**, № 1–2. -P. 6—10.
7. Prasadarao A.V., Selvara J-U., Komarneni S. // J. Materials Res. -1995. -**10**, № 3. -P. 704—707.
8. Prasadarao A.V., Selvara J-U., Komarneni S., Bhalla A.S. // Ibid. -1992. -**7**, № 10. -P. 2859—2863.
9. Prasadarao A.V., Selvara J-U., Komarneni S., Bhalla A.S. // J. Amer. Ceram. Soc. -1992. -**75**, № 10. -P. 2697—2701.

10. Титов Ю.А., Слободяник Н.С. // Теорет. и эксперим. химия. -2003. -**39**, № 6. -С. 357—361.
11. Титов Ю.О., Чумак В.В., Слободяник М.С. // Укр. хім. журн. -2005. -**71**, № 1. -С. 19—23.
12. Nam H.D., Park I.H., Song Y.J., Desu S.B. // Ferroelectrics. -1996. -**186**, № 1–4. -P. 137—140.
13. Пивоварова А.П., Страхов В.И., Салтыкова В.А. // Неорган. материалы. -1999. -**35**, № 8. -С. 953—955.
14. Титов Ю.О., Слободяник М.С., Чумак В.В. // Укр. хім. журн. -2007. -**72**, № 1. -С. 9—14.

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Надійшла 15.03.2007

УДК 541.122

В.С. Судаццова, Н.В. Подопрігора

ТЕРМОДИНАМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ РОЗПЛАВІВ ПОДВІЙНИХ СИСТЕМ Ni—IVb-МЕТАЛ

Методом калориметрії в ізоперіболічному режимі визначені інтегральні та парціальні ентальпії змішування розплавів подвійних систем Ni—Zr (Hf) при 1770 ± 5 К. Встановлено, що рідкі Ni—Zr (Hf) сплави утворюються з виділенням великої кількості теплоти. Аналіз власних та літературних даних дозволив встановити температурну залежність ентальпій змішування подвійних розплавів Ni—Zr та Ni—Hf. З використанням рівняння Шредера уточнені активності компонентів Ni—Ti (Zr, Hf) розплавів із координат ліній ліквідуса діаграм стану даних систем. Показано, що для розплавів Ni—Zr спостерігається кількісне, а для Ni—Ti (Hf) — якісне узгодження між експериментальними та розрахованими активностями компонентів. Розраховані ΔG та ΔS розплавів систем Ni—IVb-метал.

Нікелевим суперсплавам властива висока корозійна стійкість, жароміцність, жаростійкість, ефект запам'ятовування форми та комплекс інших цінних властивостей [1—4]. Для удосконалення методів отримання та визначення оптимальних умов експлуатації сплавів необхідно знати їх термодинамічні властивості. В зв'язку з цим метою даної роботи було дослідження термодинамічних властивостей розплавів подвійних систем Ni—Zr (Hf) методом ізоперіболічної калориметрії при 1770 ± 5 К, оцінка активностей компонентів та розрахунок ΔG і ΔS розплавів Ni—IVb-метал.

Методика проведення дослідів та обробки результатів описана в роботі [5]. Для проведення дослідів використовували нікель електrolітичний (99.9 %), титан та цирконій йодидні (99.9 %). Нікель знаходився в футерованому Y_2O_3 корундовому тиглі, який ставили в масивний молібденовий блок. Калориметр калібрували на початку дослідів нікелем, а в кінці — вольфрамом марки А-2. Калориметр перед проведенням дослідів прогрівали з постійною відкачкою повітря фор- та дифнасосами до температури 1473 К. Після цього

робочу камеру заповнювали очищеним аргоном. Відносна похибка отриманих парціальних та інтегральних ентальпій змішування розплавів складає ± 10 та ± 2 % відповідно. Відтворюваність даних від досліду до досліду лежить в межах 3 %. У ході експерименту фіксували зміну температури, що відбувається при введенні в рідкий нікель з барабанного дозатора твердих зразків цирконію або гафнію, які знаходились при 298 К. Швидкість нагрівання комірки лімітується відкачуванням повітря за допомогою фор- і дифнасосів. Зміну температури в ході експерименту записували на діаграмній стрічці самописця, а значення теплових ефектів визначали "ваговим" методом.

Отримані парціальні для цирконію (гафнію) та інтегральні ентальпії змішування подвійних систем Ni—Zr (Hf) наведені на рис. 1.

Ентальпії змішування розплавів системи Ni—Ti вивчені в широкому інтервалі температур різними варіантами методу калориметрії [6—12], в тому числі при температурі, близькій до температури наших досліджень. В роботі [13] також визначені ентальпії утворення нікелідів

© В.С. Судаццова, Н.В. Подопрігора, 2008